

Florian Biber. *Uspon autoritarizma na Zapadnom Balkanu*.
 Beograd: Biblioteka XX vek, 2020, 238.

Аутор ове књиге, коју је са оригинала (*The Rise of Authoritarian in the Western Balkans: New Perspectives on South-East Europe*, Palgrave, Macmillan, 2019) превео Ђорђе Томић, добро је познат светској научној јавности не само као професор и директор Центра за проучавање југоисточне Европе на Универзитету у Грацу већ и као аутор утицајних анализа, пројеката, публикација и научних конференција. У прологу ове књиге насталом 2015. за потребе једног универзитетског блога, Бибер се у ироничној форми обратио имагинарном балканском аутократи који претендује на апсолутну власт. Уз упозорење да је грчевито чување власти попут „плеса на ивици вулканског кратера“, аутор је посредством упечатљивих метафора демистификовао механизме владања балканских ауторитараца, оснажених „иритантним додворавањем“ страних фактора. Два основна појма око којих се плете аналитичка мрежа су феномен балканских *стабилнократија* („погубних динамика унутрашњег ауторитаризма и спољне подршке“) и њихов шири контекст *компетитивног ауторитаризма*, који је генерисан на глобалном нивоу као последица кризе демократије а који се релативно лако „запатио“ и на тзв. Западном Балкану.

У већем делу књиге аутор се бави феноменом регресије демократије у процесима чишћења *хибридних режима*, заглављених између дефектне демократије и компетитивног ауторитаризма, при чему нас посредством пољског и мађарског примера подсећа да ни консолидована демократија не мора увек бити „једносмерна улица“. На примеру савремене Србије демонстрирао је како се у условима поткопавања демократских институција и парламентаризма „тасови демократије“ слободно подешавају. Аутократију посматра као живи процес у коме владари, уз садејство слабих институција, скромне демократске традиције и распрострањених неформалних пракси, попут жонглера на жици левитирају између демократије и диктатуре прескачући час на једну час на другу страну. Он примећује да балкански режими пате од „уграђеног дефицита легитимитета“ јер су га, изузев у социјалистичком периоду, базирали претежно на „заступању националних циљева“ и етничким поделама. Анализом образаца такмичарског ауторитаризма Бибер је показао зашто је 90-их година било тешко применити средњоевропски модел демократизације на постјугословенском простору, као и природу виталности актуелних аутократа који су каријеру започели захваљујући својој псеудореформаторској репутацији (стр. 29).

У другом поглављу аутор обрађује настанак *полуауторитарних* режима током 90-их а као разлоге „одложеног слома комунизма“ и изостанка демократске консолидације у Југославији и Албанији наводи дотадашњу независност ове две земље од совјетских утицаја и слабости дисидентских покрета у њима, чије се деловање, у недостатку совјетског непријатеља, претворило у унутрашњи сукоб „националистичких контраелита“ (34–37). Преименоване комунистичке партије и њихови националистички

опоненти стога нису свој легитимитет темељили на изградњи демократских институција, већ на заштити од спољног и унутрашњег непријатеља, мобилизацијом национализма и ауторитарних пракси (39–40). На примеру Социјалистичке партије Србије (СПС) и Хрватске демократске заједнице (ХДЗ), које су своју доминацију базирале на узурпацији јавних ресурса и „стратешкој“ употреби национализма, те коришћењу рата као „стратегије за стицање легитимитета“, Бибер је објаснио генезу „султанистичких“, хибридних поредака који су почивали на клијентелизму, „дивљем“ капитализму и партијској контроли државних институција (41–42). Период 1997–2000. означава као године првог демократског преокрета на Западном Балкану зачињеног „спектакуларним падом“ Милошевића, кога је међународна заједница након вишегодишње „прећутне подршке“ потпуно изоловала (46). Бибер примећује да крај ове фазе компетитивног ауторитаризма није био производ отпора национализму, већ ауторитаризму и корупцији, због чега је популистичка Српска радикална странка (СРС) постала доминантна опозиција.

Други талас демократизације кренуо је 2000. и већ наредне године успостављен је послератни поредак, премда су упоредо са пријемом Словеније у ЕУ и пацификацијом ХДЗ-а демократске власти у Србији задржале обичај партијске контроле над државним ресурсима (49–52). Пишући о изолацији и санкцијама као језику комуникације западних земаља са ауторитарским режимима (чије су наличје „награђивање и инклузија“) Бибер открива како су западне државе, након понуде Србији да уђе у ЕУ, изоловале ултранационалистичку СРС „ускративши јој статус саговорника“ (52–53). Међутим, велики раскорак између прокламоване и практичне политике слабио је приступне процесе упркос „привлачности ЕУ“ а Бибер уочава овај степености трансфер притисака на потенцијалне чланице који је према идентичном обрасцу долазио од Италије и Словеније, до Грчке и Бугарске. Постјугословенске државе аутор је описао као „спој формалне демократије и неформалне ауторитарности“ настао услед „недовршене револуције“ и преживелих структура из оборених режима (55).

Треће поглавље говори о обрасцима ауторитаризма и „де-демократизације“ у појединачним земаљама Западног Балкана упоредо са антидемократским тенденцијама унутар ЕУ које су јој оскрнавиле имиџ „пројекта будућности“ и истовремено јој одвратиле пажњу са балканске периферије. Повратак ауторитаризма Бибер ситуира у време када су се балкански лидери по истоветној матрици додворавали западним администрацијама као „млади и прагматични реформатори“, а заправо недовољно трансформисани носиоци неколико типова ауторитарне владавине (59). Аутор се посебно задржава на Србији, у којој су се након неколико великих ломова на власт вратили привидно преображени радикали и „прагматично крило“ СПС-а које је постало међународно прихватљив фактор награђен пријемом у Социјалистичку интернационалу. Од 2012. Србија је поново на путу ауторитаризма, тврди Бибер, овога пута без ратова али са радикалском страначком инфраструктуром Српске напредне странке (СНС) која „уз од-

мерену подршку из иностранства“ прокламује приврженост европским интеграцијама и либералној демократији (76). Скретање Демократске странке у десно, пораст корупције и летаргија бирачког тела олакшали су пут СНС-у до хегемоније, што заиста и представља неславни крај постмилошевићевске деценије. Потписивањем Бриселског споразума нова власт у Србији освојила је наклоност ЕУ-администрације и САД-а па се чинило да је и Србија на прагу „санадеризације“. Међутим, централизација власти водила је растакању независних институција, незапамћеној контроли медија, сатанизацији опозиције и ширењу „микроклијентелистичке мреже“ (83). Истина, оваквом развоју ситуације допринеле су „неформалне политичке моћи“ бившег председника, као и корумпирана партијска управа ДС-а, која је и довела до почетног „заробљавања државе“, тврди Бибер. Осим тога, он сматра да је међународни положај напредњачког вође додатно учвршћен 2016. када су у српску скупштину ушле две „вирулентно националистичке и антиевропске групације“. Пажња Флориана Бибера усмерена је и ка великим, нетранспарентним економским пројектима и високој корупцији, при чему износи детаље из сопствених разговора са европским званичницима о скандалозним покушајима напредњачког режима да заташка крупне афере и укљони их из годишњих извештаја Европске комисије (88).

Подједнако прецизно аутор скицира „постепену плурализацију“ Северне Македоније до 2006, након чега је уследила ерозија демократије уз непрекидне македонско-албанске тензије које је обуздавао међународни фактор (90–92). Поред симболичке манифестације новог националистичког, „античког“ наратива и „музеолошке офанзиве“ на историјско наслеђе суседних држава, Бибер уочава и кулминацију *заробљавања државе* кроз страначко запошљавање и корупцију који су генерисали отпор и довели до пада македонског „полуауторитарца“. Међу комплексније случајеве спада Босна и Херцеговина, чији је фрагментирани систем власти произашао из доминације етнонационалних странака, што је аутора подсетило на ситуацију у Либану (107). Сличан ниво неодговорности међународног фактора значајно је утицао и на карактер косовског режима, чију су стабилност нагризали непризнавање од стране Србије, својеврсна албанско-српска сегрегација и „заробљавање државе“ у виду (више)партијске контроле над јавним ресурсима (113). Упркос све неформалнијем карактеру међународне интервенције, главна обележја косовског „компетитивног ауторитаризма“ остали су неупитна политичка приврженост Западу, неуведљива скупштинска и институционална контрола (118). Бибер примећује да је изборна динамика промењена након Бриселског споразума (на стр. 120 пише грешком да је закључен 2012. године) када је политичка моћ Срба измештена из Приштине у Београд, а нову политичку праксу илуструје колективним приступањем половине становника Штрпца СНС-у. На примеру *стабилности* у Албанији поново је указао на образац прагматичне трансформације лидера аутократског педигреа, али и на висок ниво поларизације изазване географском располућеношћу и односом према комунистичком наслеђу.

Према Биберовом мишљењу, најсличнији (полу)ауторитарни пут ипак су имале Србија и Хрватска, закључно са повратком националистичких партија на власт, овога пута у форми незграпно трансформисаних европских странака. Да „чак и површне или контролисане реформе повећавају ризик од хапшења“, показало је хапшење Санадера због корупције, што је била јасна порука латентним балканским ауторитарцима, од којих су неки моментално одустали од реформи правосуђа. Хрватска је, према речима аутора, ипак „имала среће са тајмингом“ због чега су нови трендови „нелибералне хегемоније“ на истоку ЕУ допринели да хрватска држава изгледа далеко прихватљивије (130–133). Из свих поменутих ауторитарних образаца Бибер је, осим солидарности међу самим аутократима, апстраховао неколико заједничких компоненти: неразвијеност демократских институција, које су остале „лак плен за политичке странке и похлепне елите“; слабост државне управе; странке као интересне заједнице; све слабије међународно интересовање за стање на периферији; висок степен поларизације без идеолошких разлика, у коме се политички живот претвара у „игру нултог збира у којој победник узима све“ (134).

У четвртном поглављу Бибер, попут хемичара у лабораторији, експериментише посматрајући ауторитарне владаре и њихове механизме у формално демократском поретку. Закључује да су такви режими навикли да у стању „високе неодређености“ манипулишу „политиком неизвесности“ и производе трајно ванредно стање, али да отворену аутократију још увек доживљавају као „ризичну стратегију“ (136). Уместо тога, балканске аутократе саме производе и решавају кризе – од спољне претње и проглашавања опозиције за националног издајника, скретања пажње са афера на међуетничке тензије, до индуковане кризе у билатералним односима и ванредних избора ради суспензије политичког живота (139–145).

Важан део књиге представља одељак о међународном легитимитету и динамици стабилности у којој се спољна подршка таквим режимима базира на обећаној стабилности и занемаривању владавине права. Иако свестан тога, Бибер на неки начин оправдава „стране актере“, за које тврди да не подстичу намерно ерозију демократије већ да је она „плод више сложених разлога“ (149). Он ипак признаје да демократске државе „у име реалне политике“ успостављају са балканским аутократима „солидне, прагматичне или циничне односе“ а да је успону стабилности допринео јаз између формалне опредељености за ЕУ и унутрашње ауторитарности, као и напрасна интровертност ЕУ изазвана деценијом глобалног тероризма, „брегзита“, светске економске и мигрантске кризе (153). Аутор примећује да је на бујање стабилности утицала и беневољентност породица европских партија које су, пригрливши балканске партије, дале легитимитет правим виновницима кризе демократије. Коначно, готово сви балкански лидери су свој повратак на политичку сцену започели као „самопроглашени реформатори који нуде раскид са прошлошћу“ па отуда и њихов почетни спољно-политички кредит помоћу кога су цементирали унутрашњу власт (158). Ис-

тражујући узроке „некритичке подршке запада“ Бибер је расветлио и улогу „незападних актера“ у односима са балканским аутократима (164–165).

Поткопавање институција и парламента у Србији, „неформалне обрасце владања“, корупцију и повезивање са организованим криминалом аутор квалификује као парадигму „заробљавања државе“. Осим тога, на основу анализе разних облика партијске принуде, техника изборних машинација, фрагментације опозиције и слабости цивилног друштва он изводи важан закључак да су профилисани двостраначки системи предуслов извеснијих и чешћих промена власти (166–172). Свевлашће је илустровано континуитетом ширења неформалне моћи председничке функције, док је симулирање прогресивне технократије (ангажманом нестраначких стручњака) било само „ружичасто позирање“ пред светом ради прикривања све оштријих ауторитарних тенденција у Србији (178–179). Иако у нешто блажој форми, ревизионистички и националистички наратив напредњака препознат је као њихово важно стратешко оруђе спремно за радикализацију у случају да европска перспектива избледи (186–187). Учвршћивање култа личности владара и сузбијање критичке мисли посредством „таблоидног терора“ водило је масовној дисеминацији приземног говора мржње, шовинизма и ксенофобије, што аутор илуструје податком да су два водећа режимска гласила само током 2018. најавила 265 сукоба и ратова против „усташа“ и „Шиптара“ (192–193).

Механизме свргавања хибридних режима и „компетитивних ауторитарца“ на Балкану аутор реконструише посредством примера македонског председника Груевског (197–198). За разлику од уводних савета за останак на власти, Бибер се „балканском кнезу“ обратио и у форми саркастичног епилога, овога пута јавно нудећи инструкције за његову смену. С обзиром на дубоку укореењеност балканских ауторитарних режима, Биберов рецепт састоји се из доста састојака: ухватити ауторитарца „на делу“; показати грађанима да „нечујна већина“ не подржава ауторитарца; повратити јавну сферу за коју интернет није довољан; напасти подршку коју ауторитарца добија из иностранства; понудити алтернативу како би се избегао апатични утисак да су сви исти; не улазити у дебату под његовим условима нити га надјачавати у патриотизму; „бирати популарне битке“ које привлаче пажњу јавности; изаћи на изборе у оквиру мултиетничке коалиције (199–201).

Као политиколог и историчар, Флориан Бибер одлично разуме историјске процесе и правилно дешифрира њихову савремену рефлексију. Упоредан и прегнантан поглед из „птичје перспективе“, својствен западној хуманистици, указује на упадљиве обрасце и подударности који овдашњим истраживачима често измичу. Поред чврстих хеуристичких и методолошких оквира, аутор се држи педантног и одмереног језичко-стилског израза тако да бројне метафоре којима прибегава не остављају могућност за двосмислени превод или нејасну интерпретацију. Актуелност тренутка објављивања ове монографије показује да издавач пажљиво „ослушкује“ инострану научну продукцију, због чега је *Библиотека XX век* добила још

један „класик“ који по свом практичном потенцијалу раскривања манипулативних техника владања и могућих правно-политичких метода отпора аутократији на први поглед подсећа на *Страховладу* Војина Димитријевића.

Владан ЈОВАНОВИЋ